

наукові терміни іншомовного походження, запозичення, алюзії, фразеологізми на позначення психоемоційного стану «страху». Проаналізовано їхню прагматичну роль у створенні художнього колориту оповідання.

Ключові слова: дискурс, інтертекстуальність, інтертекстема, варваризм, запозичення, алюзія, фразеологізм.

SUMMARY

Sukhovetska L. V., Hrytsenko K. S. Means of representation of intertextuality in the story “The Terror of Blue John Gap” by A. Conan Doyle.

The article focuses its attention on revealing the point of the category of intertextuality, it generalizes modern scientific works in terms of the most typical functions of intertextuality and mechanisms of representation of this category in language. The paper identifies that the basic ways to realize intertextuality in the story of A. Conan Doyle «The Terror of Blue John Gap» are barbarisms, scientific terms of foreign etymology, borrowings, allusions and phraseological units, which are used to denote the psycho-emotional state of «fear». The pragmatic role of the lingual elements mentioned above has been analyzed in the article.

Key words: discourse, intertextuality, intertext, barbarism, borrowing, allusion, phraseological unit.

*О. Ф. Таукчі
(Бахмут)*

УДК 81` 44

СИНКРЕТИЗМ ПРОСТОРОВОЇ Й ТЕМПОРАЛЬНОЇ МЕТАФОР ТА ЙОГО АКТУАЛІЗАЦІЯ ЗАСОБАМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

З точки зору американського психолога Лери Бородицьки «time is a phenomenon in which we, the observer, experience continuous unidirectional change that may be marked by appearance and disappearance of objects and events» [1, с. 4]. Цей аспект концепту «час», вочевидь, являє собою мовну й культурнууниверсалию: «to capture the sequential order of events, time is generally

conceived as a one-dimensional, directional entity. Across languages, the spatial terms imported to talk about time are also one-dimensional, directional terms such as ahead/ behind or up / down rather than multidimensional or symmetric terms such as narrow/ wide or left / right» [3, с. 372]. Отже, за думкою американських учених, у свідомості людей, які розмовляють різними мовами, час має єдину модель. Ось чому носії неблизькоспоріднених мов та культур описують його у тих самих термінах [4, с. 143]. Однак, визнаючи можливість отримання знань про час шляхом спостереження за ним, Лера Бородицьки підкреслює визначальну роль мови, якою ведеться спілкування, у формуванні уявлень про час. «However, there are many aspects of our concept of time that are not observable in the world. For example, does time move horizontally or vertically? Does it move forward or backward, left or right, up or down? Does it move past us, or do we move through it? All of these aspects are left unspecified in our experience with the world. They are however, specified in our language – most often through spatial metaphors» [1, с. 5]. Цього ж висновку дійшли інші американські дослідники [3, с. 380–390], [6, с. 210–214]. Нарешті, яка ж концепція «часу» характерна для носіїв англійської мови? «In English, we predominantly use front / back terms to talk about time. We can talk about the good times ahead of us or the hardships behind us. We can move meetings forward, push deadlines back, and eat dessert before we are done with our vegetables. On the whole, the terms used to order events are the same as those used to describe asymmetric horizontal spatial relations (e.g., «he took three steps forward» or «the dumpster is behind the store»))» [1, с. 7].

Щодо носіїв китайської мови, слід зазначити, що вони уявляють цей фрагмент наївно-мовної картини світу дещо інакше [1, с. 6], [2, с. 125–140]. Відомо, що в мандаринському діалекті китайської мови поряд з регулярним уживанням «горизонтальної» метафори, систематично застосовуються терміни, які відповідають вертикальній осі часу: «The spatial morphemes shang (“up”) and xia (“down”) are frequently used to talk about the order of events, weeks, months, semesters, and more. Earlier events are said to be shang or “up,” and later

events are said to be *up* or “down”» [1, с. 7]. При цьому не можна категорично стверджувати, що в англійській мові цілком відсутня «вертикальна» термінологія часу: «We will call these orientational metaphors, since most of them have to do with spatial orientation up-down, in-out, front back, on-off, deep-shallow, central-peripheral <...> Foreseeable future events are up (and ahead). *All upcoming events are listed in the paper. What's coming up this week? I'm afraid of what's up ahead of us. What's up?*» [3, с. 380]. До того ж, американці вважають, що *depth* /«глибина» є «необхідним компонентом» часу, оскільки «there is a past on which the present rests» [4, с. 140]. Але приклади вживання вертикальної метафори настільки незначні (*hand down knowledge from generation to generation, the meeting was coming up* та деякі інші), що не можуть сформувати у носіїв англійської мови уявлення про час як про вертикальну вісь [1, с. 11], [4, р. 140], [7, с. 302]. Отже можна припустити, що носії англійської мови вважають час горизонтальною віссю, навіть коли вони нечітко висловлюють просторову метафору (наприклад, коли сприймають пропозицію, побудовану в суто темпоральній термінології: «раніше» або «пізніше»).

Як вже було зазначено, темпоральна орієнтація може описуватися за допомогою показників просторової орієнтації: «Most of our fundamental concepts are organized in terms of one or more spatialization metaphors» [3, с. 381], тому впорядкованість подій представлена в мові за аналогією з просторовими відносинами. Крім того, англійська мова надає нам два протилежних засоби встановлення аналогії між часом і простором. Більш звичним для нас є уявлення, згідно з яким минуле (раннє) знаходиться позаду, а майбутнє (пізніше) – попереду, але поряд з ним існує й протилежна темпоральна орієнтація. Наприклад, прийменник *after*, який передає значення 1) **at a later time**: when a particular time has passed, or when an event or action has ended: *After the war, I went back to work on the farm. Essays handed in after 12.00 on Friday will not be accepted. She is leaving the school after 20 years as headteacher. The message arrived after everyone had gone home.* А також 2) **after a while**: *It seems*

noisy at first, but after a while you get used to it. **3) after doing sth.:** *Paul Jansen died after being involved in a motorcycle accident.* **4) in after years:** during a later time, usually many years later than a time you have mentioned, etc. Поряд з цим прийменник *after* має діаметрально протилежне значення: **considering what happened in the past.** 1) used for saying that someone is influenced by past events: *After what happened last time, I was extra careful not to make the same mistakes. They wouldn't invite John, not after the way he behaved at Sally's wedding.* 2) used when there has been a surprising or disappointing result despite everything that was done in the past: *After all that I'd done for her, she didn't even say 'thank you'* [6, с. 24].

За тією ж схемою можна описати семантичне наповнення прийменника *before*: **1) earlier than a particular time, event or action:** *She regularly goes for a run before breakfast. The others had got there before us. Won't you have another drink before you go? I joined the police in 1999. Before that I was in the army. Two weeks before the election the first reports of the scandal began to appear.* **2) before doing sth.:** *You should seek legal advice before signing anything.* **3) used for saying how much time passes until sth. happens:** *Several years went by before I realized that David had lied to me., etc.* Крім того, прийменник *before* уживається у протилежному значенні: **in the future (formal) used when saying what will happen in someone's future.** *E. g.; A promising career stretched out before him. You're still young – you have all your life before you* [6, с. 110–111].

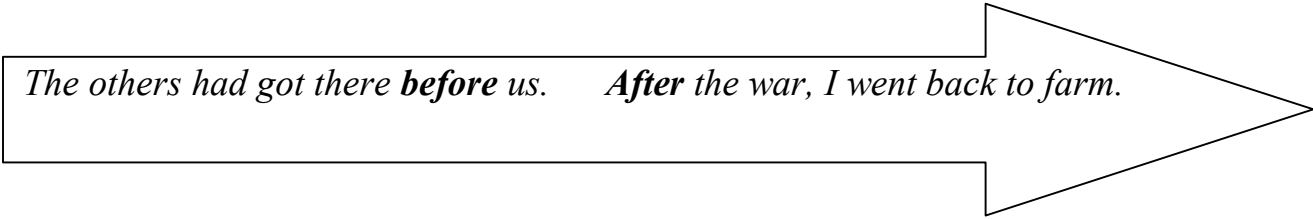
Обидва варіанти темпоральної впорядкованості подій можна продемонструвати графічно:

Схема 1.2.

BEFORE

AFTER

*The others had got there **before** us. **After** the war, I went back to farm.*

AFTER

BEFORE

After what happened last time,

I was extra careful.

*A promising career stretched out **before** him.*

Вважаємо за потрібне повторити й підкреслити, що більш звичним для носіїв англійської мови є уявлення, згідно з яким минуле (те, що сталося раніше) знаходиться позаду (на схемі – зліва), а майбутнє (те, що станеться пізніше) – попереду (на схемі справа). Наявність протилежної орієнтації у часі, та той факт, що прийменники *before* і *after* є енантіосемічними, на нашу думку, пояснюються можливістю подвійного підходу до темпоральної впорядкованості подій. Слід також додати, що енантіосемія темпоральних прислівників є характерною ознакою не тільки англійської й російської, а й класичної грецької мови, оскільки давньогрецьке *opiso* в різних контекстах означає «позаду», або «в майбутньому» [4, с. 145].

Припустимо, що розбіжність між архаїчною та сучасною моделями часу існує також і в англійській мові. Таким чином, згідно з «архаїчним» підходом, в уяві літописців, світ був стабільним, нерухомим, а час рухався, йшов або тік повз нього. Порівняємо цю трактовку з уявленням стародавніх греків про характер часу: «the Greeks conceived of themselves as stationary, of time – as coming up behind them, overtaking them, and then, still moving on, becoming the *past* that lay before their eyes» [4, с. 137–146].

У цьому випадку те, що відбувалося раніше, сприймалося як таке, що йшло попереду («попереднє»), а те, що повинно було статися пізніше, – як таке, що йде слідом («послідовне»). З цього витікає, що лексичні колокації, які виникли на основі просторово-рухових дієслів: *time elapses / goesby / passes / flies / drags* та ін., відображають сутність «архаїчного» підходу. Цілком ймовірно також, що еквіваленти лексеми *time* в давньоісландській – *tíð*,

давньосаксонській – *tīd*, давньоверхньонімецькій – *zīt* і давньоанглійській – *tīd* співвідносяться з англійським субстантивом *tide*. Його архаїчне значення – «час», «період», а поетичне – «потік», «море». В сучасній англійській мові іменник *tide* вживається в декількох значеннях, серед них: 1) the way that the level of the sea regularly rises and falls during the day; 2) a tendency of events to develop in a particular way [6, с. 1502], що, з нашої точки зору, опосередковано вказує на зв'язок з архаїчною семантикою часу, який рухається. Наприклад: *high tide* – повна вода і *the tide turns* – події змінюють свій напрям. А також: *Time and tide wait for no man*.

Згідно з сучасним уявленням, час є постійним і нерухомим, а людина / «спостерігач», рухається крізь нього в напрямку від минулого до майбутнього. А також: «Speakers of English are used to thinking of themselves as moving through time» [4, с. 137–146]. Таким чином, минуле й майбутнє змінюють свої позиції на темпоральній осі в залежності від засобу концептуалізації часу як рухомої або нерухомої субстанції (Див. схему 1.2).

Щоб обґрунтувати наше припущення про можливість подвійного підходу до просторової метафорики темпоральної впорядкованості подій, а також співіснування метафор рухомого часу та руху крізь час в англійській мові, звернемося до прикладів, які навели Дж. Лакофф і М. Джонсон. По-перше, в англійській мові співіснують різноманітні темпорально-просторові метафори: «Майбутнє попереду, а минуле – позаду», «Майбутнє позаду, а минуле – перед нами», по-друге, наявні також більш загальні метафори «Час – рухомий об'єкт», з одного боку, і «Час нерухомий, а ми рухаємося крізь нього» – з іншого. 1) The future is in front and the past is behind: *In the weeks ahead of us...* (future). *That's all behind us now* (past). 2) the future is behind and the past is in front: *In the following weeks ...* (future). *In the preceding weeks...* (past). По-друге, в англійській мові існують навіть більш суперечливі за просторовою метафорикою структури: *We're looking ahead to the following weeks*. За думкою зазначених авторів, *ahead* вказує на те, що майбутнє розташоване попереду, в той час як

following свідчить про його розташування позаду від мовця / спостерігача [5, с. 41].

Цей парадокс, або метафоричне протиріччя пояснюється тим, що в першому прикладі йдеться про рухомий час і майбутнє, яке рухається в напрямку нерухомого спостерігача: «time in English is structured in terms of the TIME IS A MOVING OBJECT metaphor, with the future moving toward us». Тобто структури *ahead of us, I look forward, before us* орієнтують час відносно мовця / спостерігача, тоді як дієслова *to precede* й *to follow* орієнтують час відносно себе самого: *Next week and the week following it.*, замість: *The week following me* [5, с. 43]. Разом з цим в англійській мові існує дещо інший засіб концептуалізації часу. Згідно з ним спостерігач рухається крізь нерухомий час: *As we go through the years, As we go further into the 1980s, We're approaching the end of the year.* Дж. Лакофф і М. Джонсон вважають обидва засоби концептуалізації часу складовими однієї і тієї ж метафори TIME PASSES US: «From our point of view time goes past us, from front to back. Time is a moving object and moves toward us. Time is stationary and we move through it in the direction of the future. <...>Both metaphors entail that, from our point of view, time goes past us from front to back» [5, с. 44].

Як бачимо з наведених прикладів, основні положення щодо існування «рухомого» та «нерухомого» часу, які були приведені російськими й американськими лінгвістами, у цілому збігаються.

Згідно з сентенцією про те, що саме просторові метафори виконують специфічну функцію, тобто організують усю систему концептів в сенсі їх розташування по відношенню один до одного [5, с. 41], вважаємо за необхідне розглянути поняття «*простір*» / «*space*» в сучасній англійській мові.

Традиційно носії англійської мови ототожнюють поняття «*space*» та «*place*» в буквальному значенні. Розглянемо семантичне наповнення субстантиву «*place*» як такого, що передає конкретне значення: **Place 1** denotes an area or position:

*I don't like crowded **places**. Let's find a quiet **place** where we can talk. Keep your credit cards in a safe **place**. Will has broken his jaw in three **places**.*

Place 2 is a particular town, country, building, shop, a house or a flat for living in etc.:

*They live in a small **place** called Clovelly. With a bit of work this **place** could look lovely. This is the only **place** that sells this type of bikes. The trip includes a visit to New York and other **places** of interest. Let's have the party at my **place**.*

Place 3 renders the meaning of a seat on a train or a bus, in a theatre etc, or a position in a queue:

*There is no **place** to sit. Would you mind saving my **place** while I go and get some ice-cream? [6, с. 1074–1075].*

Як бачимо з наведених прикладів, «*place*» – це територіальне утворення, або площина, на якій мешкають декілька сімей. При цьому, субстантив «*place*» уживають на позначення територіального утворення, яке не має чітко визначеного центру: «the smallest place category in the United States is not covered by a term like «*hamlet*», «*village*», «*town*», or things of the kind». З цього виходить, що поняття «*place*», так само як і «*time*», в англійській мові є дещо дифузним. Крім того, формальне структурування простору в англійській мові набуває різних ступенів складності, залежно від контексту: «a technical pattern which may have grown out of an informal base is that of position devalue or ranking. We have canonized the idea of the «positional value» in almost every aspect of our lives» [6, с. 25–29]. Згідно з цим, можна припустити, що непрямі значення субстантиву «*place*» будуть певною мірою пов'язані з усвідомленням «позиційної цінності» та «боротьбою за першість [6, с. 147–157].

Place 4 denotes the position you achieve in a race or competition:

*After a good performance at Wimbledon, she jumped six **places** in the world rankings. Sevilla finished in fifth **place** in the Champions League. Rafferty completed his round in 69, to take third **place** at the halfway stage.*

Place 5 is an opportunity to be a member of a sports team or to take part in a game or competition, an opportunity to join a school, college, course, or to be part of

an organization, business, etc. While rendering the meanings «*place*» *5 enters* a number of word-combinations: *to win/ to secure/ to earn/ to clinch/to gain / to fill / to be offered a place*:

Lewis has earned a place in the Olympic team. Arsenal clinched a place in the semi-finals with a 2-0 win at Liverpool. Nursery places for children are scarce in some parts of the country. Steven has secured a place at Manchester University. Course organizers are hoping that all the places will be filled. She was offered a place on the committee. They are looking for someone to fill Jackson's place on the management team.

Place 6 denotes the importance that someone or something has in people's lives or in their minds (**place 6** is usually used in singular):

The house has a special place in the royal family's affections. There was a hot discussion on the place of soap operas in popular culture. De Klerk secured his place in history by releasing Mandela and starting the process of change [6, p. 1075].

Як свідчить фактичний матеріал, носії англійської мови сприймають простір (як в прямому, так і в метафоричному сенсі) як перехід від одного пункту до іншого вздовж певних ліній. Така концепція простору використовує термінологію «краю» / «ребра» об'єктів. Якщо «край» відсутній, він створюється за допомогою штучних ліній (в п'яти милях на захід, в двох милях на північ; перше / друге і т. і. місце та ін.). Простір також розглядається в термінах системи координат. На відміну від цього, в японській та деяких інших східних культурах і мовах простір розуміють як «ділянку». Ці «ділянки» отримують назви, їх можна рахувати, вони відрізняються одна від одної, а також від частин ділянок-просторів, якими також оперують носії японської мови. В той же час англієць або американець уявляє простір як щось порожнє, куди можна потрапити, перетинаючи його краї-лінії. (Порівняємо це уявлення з платонівською концепцією «час-контейнер»). Однак навіть у типологічно дистантних мовах концептуальні метафори простору й часу безпосередньо пов'язані одна з одною. Тобто, цей зв'язок слід вважати мовною універсалією.

Синкретизм просторової та темпоральної метафор можна проілюструвати за допомогою словникових дефініцій субстантиву *space*:

1) time and freedom to do things how and when you want, especially in your relationships with other people: *The children were given little personal **space** or **privacy***;

2) a period of time: *It was an amazing achievement in such a short **space of time**. In the **space** of 36 hours, I had traveled halfway round the world.*

The noun «*place*» possesses a shade of temporal meaning: the right occasion or time for something: *Let's not talk about it now. It isn't the **place**. This is neither the **time** nor the **place** to discuss our relationships* [6, p. 1369].

Іменник *time* демонструє безпосередні семантичні зв'язки з різними частинами мови, які передають значення *простору*, а також утворює з ними такі колокації: *the length of time* (поняття «довжина», як правило, є характерною ознакою показників простору); *along / short time* (можна пояснити за аналогією з попереднім прикладом); *a race against time* (іменник *race* означає «швидкий рух вздовж дороги», і через це набуває змістовних зв'язків з показниками просторової семантики); *a space of time* («простір» + «час»); *neither the time nor the place* («час» + «простір») та ін. Це, в свою чергу, свідчить про спільну етимологію лексем на позначення часу та простору в англійській мові.

Отже, проаналізований нами фактичний матеріал свідчить про те, що 1) носії англійської мови вважають час горизонтальною віссю, тобто, темпоральна орієнтація зазвичай описуватися за допомогою показників просторової орієнтації, оскільки впорядкованість подій представлена в мові за аналогією з просторовими відносинами.

2) Англійська мова має два протилежних засоби встановлення аналогії між часом і простором. Більш звичним для англійців і американців є уявлення, згідно з яким минуле (раннє) знаходиться позаду, а майбутнє (пізніше) – попереду, але поряд з цим існує й протилежна темпоральна орієнтація. Її наявність, та факт енантіосемії прийменники на позначення часу пояснюються

можливістю подвійного підходу до темпоральної впорядкованості подій та співіснуванням метафор рухомого часу та руху крізь час.

3) Простір також розглядається носіями англійської мови в термінах системи координат, або як перехід від одного пункту до іншого вздовж певних ліній.

4) Синкретизм просторової та темпоральної метафор є базовою ознакою уявлення про сутність простору й часу для носіїв англійської мови

ЛІТЕРАТУРА

1. Boroditsky L. Does language shape thought? Mandarin and English speaker's conceptions of time. *Cognitive Psychology*. NY, 2001. Vol. 43, № 1. P. 1–22.

2. Chun L. A cognitive approach to UP metaphors in English and Chinese: What do they reveal about the English mind and the Chinese mind. *Research degree progress report for Hong Kong Polytechnic University*. 1997. P. 125–140.

3. Clark H. H. Space, time semantics and the child. *Cognitive development and the acquisition of language*. NY. : Academic Press, 1993. P. 370–394.

4. Hall E. T. Time Talks: American Accents. *Landmarks of American Language and Linguistics*. – Materials Development and Review Branch, English Language Programs Division, US Information Agency. Washington, D. C. 20547, 1993. P. 137–146.

5. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live by*. Chicago: The University of Chicago Press, 1980. 320 p.

6. MACMILLAN English Dictionary. © Bloomsbury Publishing Pic 2002 and © A&C Black Publishers LTD 2005. Illustrations © Macmillan Publishers Limited 2002.

7. Traugott E. On the expression of spatiotemporal relations in language. *Universals of human language word structure*. Stanford, C.A.: Stanford University Press, 1998. Vol. 3. P. 207–236.

АНОТАЦІЯ

Таукчі О. Ф. Синкретизм просторової й темпоральної метафор та його актуалізація засобами англійської мови.

У нашому повсякденному поданні час є певною послідовністю моментів, точніше, – інтервалів хвилин, годин, днів або років, – яка тече рівномірно. На відміну від просторового руху, напрямок руху часу є незворотнім. Натомість при кожній спробі перейти від буденного уявлення про час до його поняття та надання чіткого визначення цього феномену, перед дослідниками поставала ціла низка питань щодо сутності й головних ознак часу. А саме, чи є він безперервним або складається з неподільних моментів? Чи являє він собою щось рухливе, таке, що змінюється і минає, або, навпаки, він є нерухомим, а змінюються тільки явища і предмети, які виникають та зникають в часі?

Ключові слова: концепт «час», концепт «простір», мовна універсалія, синкретизм

SUMMARY

Taukchi O. F. Syncretism of Spatial and Temporal Metaphors and Its Actualization by Means of English.

Time is a phenomenon in which the observer experiences continuous unidirectional change that may be marked by appearance and disappearance of objects and events. To capture the sequential order of events, time is generally conceived as a one-dimensional, directional entity. Across languages, the spatial terms imported to talk about time are also one-dimensional, directional terms such as ahead/ behind or up / down rather than multidimensional or symmetric terms such as narrow/ wide or left / right. The article under discussion aims at analyzing temporal and spatial metaphors in English.

Key words: concept of time, concept of space, language universalia, syncretism